

elem megtalálható a délszláv hiedelemvilágban is (Újváry Zoltán kutatásait kell megemlítenünk).

Hiedelemvilágunk természetfeletti képességgel rendelkező lényei között a boszorkány a legismertebb már XIV—XVIII. századi adatok is igazolják létezését. A boszorkányok működése az ember és a jószág elleni kárt okozó tevékenységben jut kifejezésre. A 17 szöveg közül csak egy szól a Luca-boszorkány alakjáról. Kár és érthetetlen, hogy a bánáti székelyektől nem közölt a szerző szöveget, mert ott is gazdag boszorkányhagyomány él. A tudományosok (pásztor, csordás, kocsis) többnyire állatokat gyógyítanak. A hiedelemszövegekben olvashatunk a lidérc, az ördög, a markoláb alakjáról, de világtartó állatokról, óriásokról, hazajáró lelkekről, kincssörző öregről, mitikus növényekről és betegségdémonokról is. A 62 szemelvényként közölt szöveget 19 helységben gyűjtötték, ami első pillanatban szépen hangzik, de ha tudjuk, hogy a szövegek több mint fele (33!) törökbecsei és gombosi, 9 faluból pedig csak egy-egy szöveg került közlésre, akkor felmerül a kérdés: vajon a *jugoszláviai magyarság* népi hiedelemvilágába vezet-e bennünket a szerző? A bevezetőben ezt írja: „A munkánkban felhasznált hiedelemszövegek egy része (35) saját gyűjtésünk, nagyobb része (?) (27) azonban a jugoszláviai magyar folklór eddig közzétett gyűjteményeiből és tanulmányaiból került át ide.” Talán nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetni a hiedelemszövegekre, többet közölni és több helyről. Szerény véleményünk szerint a könyv igazi célja ez lenne, nem pedig elméleti fejtegetés 120 oldalon. Néhány igazán izgalmas részen kívül ugyanis Dömötör Tekla említett könyvéből már megismerhette a témát az érdeklődő, aki pedig nem olvasa *A magyar nép hiedelemvilágát*, kétlem, hogy a *Táltosok, ördögök, garabonciások* hiedelemszövegein kívül (40 oldal!) mást is elolvas a könyvből. Ebből pedig az következik, hogy Jung Károly könyve, így ahogy megjelent, mégsem a „középrétegek” íródott.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

IDŐ- ÉS TÖRTÉNETTUDAT

Mészöly Miklós: *Merre a csillag jár*. Szépirodalmi, Budapest, 1985

Három pici hercegnő kiszáll a három pici, nyári autóból. A kép idillikus és mesebeli. Csakhogy ami verőfényes bájnak tűnt, csakhamar *napverte* kiszolgáltatottság lesz, mindenütt csupán *síkság és levegő, az út mentén két lesóványodott akác*, mindez *nyílegyenes autópályán*, a mese észrevétlenül áttűnik a reálisba, a valós táj mészölyivé változik, *a morszalékos föld vörösbe játszik, a kiégett fű sárga, a tócsák szemén zöld*

dioptriás lencseszemüveg, a színek felfokozott, zsibbasztó kavalkádja, az álló, füledt levegőben az éteri mozdulatok, *érintések*, a realitás átcús-zik a valóságon túliba, a látomásosba, a szorongásosba. A történes középontjában pedig egy *jel*: „Most egy hosszú és szenvedélyes féknyom mellett álltak meg. Síkos csillogása olyan volt, mint a hátravékonyra préselt éjszaka, ahol nem kel fel a nap, nem gyullad ki csillag.” Önmagán túlmutató jele a világ rétegeztségének, melyet jelen, múlt és jövő egyidejűleg determinál, az idősíkok egymásra vetülve, egyidőben érzékelhetők, a pillanat kitágul, minden jelenség, dolog jelenbeli állapotában is magában hordozza keletkezésének és kiteljesedésének folyamatát, de lerombolódásának és pusztulásának képét, előérzetét is, akárcsak a féknyom „egykori száguldások és fékezések nyomát”.

„Ó, semmi!” — jelenti ki (?), kiáltja (?), vágyakozza (?) a három picic hercegű azon az autópályán, amelyen „a magárahagyatottság metafizikai sértettségéből táplálkozó pesszimizmusa egyszerre játszik a *sem-mire* és a *valamire*. Abban tetszeleg, hogy szabad, s eleve nyitottabb is minden átélésre, mindennek a kipróbálására: prolongált kilátástalanságával »kéjence« a létnek. Éppen elvesztségének a tudatában érzi úgy, hogy gátlástalanul birtokolhat és igényelhet mindent”. (*Érintések*) Melyen csak egyvalami eleve elrendelt: hogy a tűz, éles fényességből egyfelé vezet az út, a hegyek közé, mely eredet és végső cél, a *kéksötétbe* s *nincs mód* a visszafordulásra.

Így intonálja, a *nincs mód* a visszafordulásra elégiájával, a *Kéksötét hegyek, távol* című miniatűr remekkel Mészöly Miklós *Merre a csillag jár* című, novellákat, kisregényeket és egy hosszúverset tartalmazó kötetét, előrevetítve az utána következő szövegek sötét horizontját. A könyv élén álló írás azonban nemcsak hangvétel tekintetében tartalmaz előreutaló mozzanatokat. Felidézi azokat a problémagócokat is, amelyek a kötet darabjaiban nyomatékosan jelen vannak: elsősorban az idő- és történettudat, a táj- és környezetrajz kérdéseit, valamint a jelzesszerűség és atmoszférateremtés által meghatározható írói módszerbeli eljárásokat, nemkülönbén a nyelvi megformálás sajátosságait.

Mészöly Miklós írásművészetében nem először jelentkeznek ezek a kérdések, legújabb kötete egy megkezdett folyamatot teljesít ki, amit többek között az is bizonyít, hogy felvette négy korábbi, a *Szárnyas lovak*-ban megjelent szövegét is, s azok problémamentesen simulnak bele a *Merre a csillag jár* szövegébe. Ezt nemcsak a témaválasztás hasonlósága teszi lehetővé, hanem az írói szemlélet és a szövegformálási eljárások megegyezése is. Folytatás ez a könyv, melyben „az epikusabb részletezés, az életszerűség” továbbra is dominál, s mert Mészöly Miklós ezúttal is „tudatállapotokat kutat, s annak is a létezésprobléma irányába eső területeit, melyek fölött a kiszolgáltatottság angyala borong” (Bori Imre).

A létezésprobléma keretei azonban ezúttal sajátos módon kitágulnak,

idődimenziót kapnak. Az írói tudat minduntalan lemerül a múltba, a gyerekkor világába, de jóval mélyebbre is: a római korba, a középkorba, a török hódoltság éveibe vagy éppen az első, illetve második világháború idejéig. A novellák kohéziós erejét éppen az emlékezés képezi, vagy úgy, hogy a narrátor emlékeit beszéli el, esetleg rég elfeledett naplóban lapozva idézi az eseményeket, vagy történelmi parabolákat ír. Különc figurák és különös élettörténetek elevenednek meg a kötet lapjain. S mivel a narrátor őseiről beszél, minduntalan rokoni kapcsolatokra utal, s azonos hősei is vannak a novelláknak, azt is megkockáztathatjuk: úgy tűnik, mintha egy családregegy bontakozna ki előttünk, a hősök történetei, életük alakulása a fejlődés biztosítéka. Ámde Mészöly Miklós novelláiban többnyire szimbólumokkal, mitológiai elemekkel, művelődéstörténeti képzetekkel operál, írásaiban nem elsősorban az egyes figurák története, emlékképei lesznek kifejezetten fontosak. S nem is igazán fejlődésvonal az övéké, inkább vonulás, vagy ahogy a kötetben szó szerint vagy utalások formájában többször is megtalálható: körtánc. A kiszolgáltatottság, a brutalitás, az ösztönvilág felszínre törése ismétlődik a korokon át, a szorongást kiváltó szituációk egyetemessé válnak, a világba vetettség pedig fokozódik: a jelenkori sebzettség egyúttal a múltbélieket is felidézi, magában foglalja. Az egyes hősök emlékezete pedig mintegy kollektív emlékezetté válik. Persze, nem történelmi értelemben. Mert a történelmi korokról ugyan bőszéges információkat szerzünk a kötetben, azok mégis inkább kulisszaként funkcionálnak. Mert családi legendákat beszél el Mészöly Miklós, vagy valós történeteket von be a múlt patinájával, mintegy megemelve, eltávolítva őket a valóságtól, álommá, látomássá nemesítve.

A táj- és környezetrajzok pedig szintén rétegezetté válnak. Szekszárdnak és környékének szinte földrajzi hitelességű domborzati és vízrajzi térképe jelenik meg előttünk, dűlőnevek, folyónevek elevenítik fel a táj egykori képét. A történetek is korbű kulisszák előtt zajlanak, török káftánok, rókaprémek idézik elénk a múltat, vagy ahogy Mészöly Miklós fogalmazta meg: „Erős szag csapott ki, bársonyok, posztók és bőrök szaga, keveredve a magabafülledt por, a penészes levendula csipősségével. Apánk mondta, hogy van *történelmi szag* is”.

Mindez pedig elkerülhetetlenül archaizáláshoz vezet, mert aki témát választ, egyúttal nyelvet is választ. Mészöly Miklós a múltból szólva egy sajátos, régies kifejezéseket, latin szavakat és költői metaforákat egyaránt érvényesítő beszédbe kezd: „S mert tragoediák nem járnak egyedül, történt más is. Szegény császárhű Kapitány leányai be akarván az ablakot vonni, a felső ablakfákat leejtették, aki is szegletivel a feleség orra közepit találván ágyban fektiben, orrának porcogóját megrontotta, és fél ejtel vért ontott, miatta aztán rosszul is vagon.” A nyelvi archai-

záláshoz az is hozzájárul, hogy részleteket is beépít szövegeibe, különösen sötét, vad és nyers világra nyit ezáltal vagy a magyar irodalomból is jól ismert szövegekre, képzetekre alludál, az ironia nem minden felhangja nélkül. Így aztán az író egészen szabadon kezelheti a nyelvet, a nyelvi vétségek vagy a régies képzők használatának gyakoriságát hol a fogalmazás precizitásának, hol az erőteljesen kicsapódó ironiának tudhatjuk be, fel sem tűnnek például a „körbe-körül sehol valaki”-szerű kifejezések, egységesen illeszkednek a szöveg nyelvi furcsaságaiba.

A kötet szövegeinek képi síkjáról is érdemes szólni. Fényképek elevednek meg ugyanis a könyv lapjain, freskókról, vásári szentképekről vagy középkori ábrázolatokról lépnek le a figurák. Hasonlatai, metaforái is arra engednek utalni, hogy költői prózát ír Mészöly Miklós. Kötetének szerkezetéből is erre következtethetünk, hosszúverse ugyanolyan tömör nyelvi anyagból épül fel, mint prózája, s hogy egyikhez vagy a másikhoz közelebb kerüljünk, szellemi akadályokat kell legyőznünk. A költőséget csak fokozza, hogy a novellák tartalmának megértése még nem azonos jelentésének megfejtésével is. Nem lehet azonban megfélekedeznünk arról, hogy a szemlélődés attitűdje s a képiség egyben az esszéisztikus prózának is jellemzője. S, bárminék is minősítjük a *Merre csillag jár* szövegeit, arról sem, hogy legjobb lapjai éppen azok, amelyek döbbenetes emberi sorsokat, elfojtott indulatokat, rejtelmeket fejtenek föl, az eruptív, játékos mesélő kedv szertelenségével és csapongásaival, klasszikus elbeszélői feszültséget indukálva, s hogy legjobb darabjai is éppen ezek, igazi novellák.

TOLDI Éva

A REGÉNYÍRÁS ZSÁKUTCAI

Szávai Géza: *Séta gramofonzenére*, Kriterion, Bukarest, 1985

Szávai Géza regényének egyik meghatározója a valóságnak a tények világán keresztül való szemléltetése, ami kapcsán arra a paradoxonra kell utalni, hogy hiteles adatot csakis a világ szubjektív megélése szolgáltat: lejegyezni, begyűjteni, megőrizni mindazt, amit a történelemkönyvek nem tanítanak, a lexikonok nem tartalmaznak, lenni mintegy a magunk krónikásai. Egy ilyen adatgyűjtemény képezi a regény „reális” anyagát, s egyben fiktív keretét. Az ötlet nem ismeretlen (elég, ha csak Danilo Kiš *Holtak enciklopédiájára* gondolunk), az eljárás azonban, mellyel ezen adatok regénnyé szerveződnek, egyéni, olyannyira, hogy a szerkezet nem is lehet más, mint egyszeri és megismételhetetlen: egy élet képlete.